

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

31

BAHAR 2011

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE'DE KEŞF YOLUYLA HADİS RİVÂYETİ

Mehmet AYHAN

Yrd. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi
Eğitim Fakültesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü
Öğretim Üyesi
muhayhan02@gmail.com

ÖZET

Bu makalede hadisçilerin muteber rivâyet usûlleri dışında kalan keşf yolu ile hadis rivâyeti ele alınmıştır. Tasavvuf erbabından bir kısmının kullandığı özel rivâyet yöntemlerinden biri olan ve daha ziyade İbn Arabî ile gündeme gelen keşf metodu *Fütûhât-ı Mekkiyye* ekseninde irdelemeye tabi tutulmuştur.

Çalışmada bilgi kaynağı olarak keşfin değeri ve bunun hadis usûlüne uygulanması konu edinilmiştir. Bilgi kaynağı olarak keşfin kıymeti sûfilere göre inkar edilemez bir gerçektir. Keşfin değeri konusunda mutasavvıflarla hemfikir olan İbn Arabî'yi diğerlerinden ayıran husûs onun bu yöntemi hadis rivâyetine uygulamasıdır. O, bu metotla -hadislerin en azından bir kısmı- için Hz. Peygamberle irtibat kurduğunu ve onları tashih ettiğini belirtmektedir. İbn Arabî, eserinde naklettiği hadislerin bir bölümü için bu metodu uygulamakla birlikte bütün hadisler için böyle bir iddiası söz konusu değildir.

Araştırmada, öncelikle keşf kavramsal olarak incelenmiş; ayrıca tasavvuf tarihi ve İbn Arabî açısından da ele alınmıştır. Ardından keşfin bir metot olarak nasıl algılandığı, dini referanslar açısından nasıl temellendirildiği ve bunun İbn Arabî'nin sistemi içerisinde nereye tekabül ettiği izah edilmiştir. Keşf yoluyla hadis rivâyetine hadis alimlerinin yaklaşımı ise olumlu olmamıştır. Muhaddislerin yöntemleri dışında kalan söz konusu yönteme hadisçilerin bakış açısı müstakil bir başlık altında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Keşf, Rivâyet, İbn Arabî, *Fütûhât*, Hadis.

Hadith Narration Through The Method of Kashf in *al-Futuhât al-Makkiyya*

In this article, the issue of the hadith narration through the method of kashf (unveiling) which is outside the methodological realm of Hadith scholars is handled. The kashf method which is a special way of narration and usually considered together with Ibn Arabî is analyzed by referring to the the framework of *al-Futuhât al-Makkiyya*.

The value of kashf as a source of knowledge and its application to the course of *Hadith* are handled. The value of kashf as a source of knowledge is undeniable for Sufis. What differentiates Ibn Arabî, who agree with other Sufi scholars as respect with the importance of kashf, from others is his application of that method to *hadith* interpretation. He asserts that through this method, he has been able to get into direct

contact with Hz. Prophet (peace be upon him) – at least for some *hadiths* - and corrected those *hadiths*. Although Ibn Arabi has applied that method for some *hadiths* included within his work, he has not a claim that the method is applied for all *hadiths*.

In the study, firstly, the method of kashf is analyzed conceptually together with its meaning with reference to the history of tasawwuf and the system of Ibn Arabi. Afterwards, how kashf is perceived as a method, how it is based in terms of religious references, and where does it correspond within the overall system of Ibn Arabi is explained. The attitude of *hadith* scholars towards narrating *hadiths* via the method of kashf have not been positive. The views of *hadith* scholars on this methodology, which stands outside of the methodological realm of *Hadith* knowledge, are discussed under a separate heading.

Key Words: Kashf, Narration, Ibn Arabi, *al-Futuhat*, Hadith.

I. GİRİŞ

Muhaddisler, hadisin, herhangi bir değişikliğe uğramadan kayıt altına alınıp gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi için takdire şayan bir gayret sarfetmiş ve bu hususta birtakım yöntemler ortaya koymuşlardır.¹ Hadis âlimlerinin bu metotlarına genel olarak uyulmakla beraber farklı yöntemler kullanıldığı da vaki olmuştur.

Mutasavvıflardan bazıları, hadis tesbitinde muhaddislerin metodolojisini kullanmakla birlikte bunlara bazı farklı yöntemler de ilave etmişlerdir.² Kullanılan bu yöntemlerin en meşhuru keşf yoluyla hadis rivâyetidir.

Keşf yoluyla hadis rivâyeti denince ilk akla gelen isimlerden birisi hiç şüphesiz Muhyiddin İbn Arabî'dir (638/1240). Bu yolla hadis rivâyeti adeta onunla meşhur olmuştur. Tasavvuf tarihinde özel yöntemlerle hadis rivâyeti İbn Arabî'den önce bilinmekle birlikte bu kadar yaygın ve sistematik değildir.

Fütûhât-ı Mekkiyye'de Hadisçilerin Metotları Dışında Nakledilen Rivâyetler adlı doktora tezimizden istifade edilerek hazırlanan bu çalışmada İbn Arabî'yle yaygınlık kazanan keşf yoluyla hadis rivâyeti meselesi öncelikle kavramsal olarak, ardından da *Fütûhât-ı Mekkiyye* ekseninde ele alınacaktır.

¹ Tarih boyunca muhaddislerin hadis rivâyet ederken kullandıkları bu metotlar *semâ'*, *kırâat*, *arz*, *münâvele*, *mükâtebe*, *icâzet*, *vicâde*, *i'lam* ve *vasiyyet*'tir. Geniş bilgi için bkz. İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, s. 132-178.

² Bu metotların en meşhurları keşf ve rüya olmakla beraber vâkı'a, müşâhede, tecrübe ve cinden rivâyet yöntemleri de bulunmaktadır. İbn Arabî'nin kullandığı diğer özel rivâyet yöntemleri için bkz. Ayhan, *Fütûhât-ı Mekkiyye'de Hadisçilerin Metotları Dışında Nakledilen Rivâyetler*, s. 106-221.

II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

KEŞF KAVRAMI

Arapça kökenli bir kelime olan “keşf” sözlükte “bir şeyin örtüsünün ve gizleyicisinin kaldırılması, bir işin açıklanması, ortaya çıkarılması” gibi anlamlara gelir.³ Keşf, Kur’ân’da iştikaklarıyla birlikte “sıkıntıyı kaldırmak ve çaresizliği sona erdirmek” manasında kullanılır.⁴

Keşf kelimesi, hadislerde perdenin (ğıta/hicab) kalkması, daha önce gayb/görülme hususların artık görülmesi gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bir hadiste Allah ile yaratıkları arasında nurdan perdelerin bulunduğu, bunların açılması halinde zatından gelen ışıkların bütün yaratıkları yakıp kül edeceği bildirilmiştir.⁵

Keşf terimi tasavvufta; perde arkasında ve aklın ötesinde *ğâib* olan bazı şeyleri yaşayarak ve temâşâ ederek onlara vâkıf olmak anlamında kullanılmıştır.⁶ Ebû Nasr es-Serrâc’a (378/988) göre *keşf* kelimesi, “*bilinmeyen ve üstü kapalı olan şeylerin gözle görülürcesine açılması*”⁷ anlamındadır. Tasavvuf, keşf ve ilhamı entellüektüel bir çabanın sonucu olarak değil ahlâkî bir arınma ve yaşama sonunda ortaya çıkan ilâhî bir lütuf olarak tanımlar.⁸ Sûfiler mükâşefe ve müşâhede kavramlarını keşfin müteradifi olarak kullanırlar.⁹

Tasavvuf tarihinde *keşf* çeşitli kavramlarla irtibatlı olarak kullanılmıştır. İlk sûfilerden itibaren *firâset*, *feth*, *inkişâf*, *müşâhede*, *muhâdara*, *muâyene*, *yakîn* ve *ilham* gibi terimler *keşf* kelimesiyle yakın anlamlarda kullanılmış ve tasavvuf kitaplarında bu terimlerin birleştikleri

³ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, IX, 300; Mütercim Âsım, *Kâmus Tercümesi*, III, 718-720; Bkz. Cürcânî, *et-Ta'rifat*, s. 155. “Bilinenden gizliliğin (hafâ) kalkması” şeklindeki Cürcânî'nin bilgi tanımı, bilginin akılda üretilen bir form olmayıp fiilen ve fakat gizli olarak var olduğu düşüncesine dayanır ve bu anlamıyla *keşf* kavramını hatırlatır. Bkz. Taylan, Necip, “Bilgi”, *DİA*, VI, 158.

⁴ Râğıb el-İsfahanî, *el-Müfredât*, keşf maddesi, s. 650-651; Muhammed Fuad Abdülbakî, *el-Mu'cem*, keşf maddesi, s. 768. Kur’ân’da keşf kelimesinin kullanımına bir örnek şudur: “Çaresiz kalana dua ettiğinde cevap veren, sıkıntısını kaldıran ve sizi yeryüzünde halifeler kılan kimdir?” (Neml, 27/62) Meâlindeki âyette keşf bu anlamda kullanılmış ve Allah’a “Kâşif” (sıkıntıyı gideren) denilmiştir.

⁵ Müslim, İman 193; İbn Mâce, Mukaddime 13.

⁶ Cürcânî, *et-Ta'rifat*, s. 184.

⁷ Bkz. Serrâc, *el-Lüma'*, s. 422.

⁸ Bkz. Taylan, Necip, “Bilgi”, *DİA*, VI, 160.

⁹ Mütercim Âsım, *Kâmus Tercümesi*, III, 718-720; Suâd el-Hakîm, *el-Mu'cemü's-sûfi*, s. 971-972; Ayrıca İbn Arabî'nin *mükâşefe* kavramının tarifi için bkz. *Kitâbu İstılâhâtî's-sûfiyye*, s. 535.

yahut ayrıldıkları noktalar üzerinde durulmuştur. Abdulkerîm Kuşeyrî'ye (465/1072) göre, sûfiye açılan perdeler neticesinde sırasıyla *muhâdara*, *mükâşefe* ve *müşâhede* halleri ortaya çıkar. Muhâdara akla, mükâşefe ilme, müşâhede marifete dayanır. Müşâhede, mükâşefeden üstündür. *ilme'l-yakîn*, *ayne'l-yakîn* ve *hakka'l-yakîn* şeklindeki sıralamada mükâşefe aynel-yakîn ile örtüşür. Tasavvufa *mükâşefe ilmi*, sûfilere de *ehl-i mükâşefe* veya *ehl-i keşf* denilmesi keşfin bu alandaki önemini ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir.¹⁰

Sûfiler, kendilerini ehl-i keşf olarak adlandırmalarına rağmen, keşfle elde edilen her türlü bilgiyi muteber görmemişler, kendilerini Kur'ân ve Sünnetle sınırladıklarını sürekli olarak belirtme ihtiyacı hissetmişlerdir.¹¹

Bilgi kaynağı olarak mutlak manada Allah'ı kasteden sûfilerin, bilgiye ulaşmada kullandıkları metotlar arasında keşf ilk sıralarda yer alır.¹² Keza sûfilerden bazılarına göre akıl ve nakil belli ölçülerde dinî bilgilerin kaynağı olmakla birlikte, en yüce ve en kutsal bilgiler keşf ve ilham gibi özel yöntemlerle elde edilir.¹³ Keşf ve ilham insana Allah (c.c.) ve sıfatları hakkında doğrudan bilgi verdikleri hâlde, akıl ve nas vasıtalı bilgi verir. Vasıtasız bilgilerden olan, özel yöntemlerle tahsil edilen marifet ve ihsan, iç tecrübe ve manevî gözleme dayandığından nass, kıyas ve istidlâl dayanan aklî bilgilerden daha önemlidir. Çünkü biri doğrudan, diğeri ise dolaylı olarak bilgiye ulaşır. Sûfilerin bilgiyi elde etme hususundaki yaklaşımları şu ikili tasnifle paralellik göstermektedir: Zihin, bilgiyi iki yoldan elde eder: Sezgi yolu ve istidlâl yolu ile.¹⁴

Bir mutasavvıf olan İbn Arabî de *Fütûhât*'ında bilgi edinme yollarını ve bunların değerini izah eder. Bilgi elde etme yolları kesinlik derecelerine göre sıralandığında ilk sırayı vahiy alırken onu keşif, akıl ve duyular takip eder. İbn Arabî'ye göre keşf yoluyla elde edilen ilim, zarûrîdir. Keşf metodu şüphe götürmeyen kesin bir yoldur. Bu ilâhî bilgiyi ancak peygamberler ve bazı velîler elde edebilirler. Akıl yolu ise, mertebe olarak keşf yolunun altındadır. Düşünce ve akli öncüllerle sonuca gitme yolu, şüphe karışabilen ve kesin olmayan bir yoldur.¹⁵

¹⁰ Uludağ, "Keşf", *DİA*, XXV, 317.

¹¹ Bkz. Kuşeyrî, *Risâle*, I, 118; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblis*, I, 207

¹² Keşfin tasavvufta bilgi kaynağı olarak kullanılması ile ilgili bilgi için bkz. Öngören, Reşat, "Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 85-96.

¹³ İbn Arabî'nin bu konudaki görüşleri için bkz. *Fütûhât*, I, 739; III, 335.

¹⁴ Pazarlı, *Din Psikolojisi*, s. 9.

¹⁵ *Fütûhât*, I, 319 (65. bab).

Sûfiyenin hilafına kelâmcıların çoğunluğu, bilgi edinme metotları olarak keşf, ilham vb. yolları gerçeğe ulaştırıcı bir bilgi kaynağı olarak görmezler. Keşf ve ilham herkes tarafından kullanılması ve kontrol edilmesi mümkün olmayan bir bilgi elde etme yoludur. Bu sebeple peygamberler haricindekilerin keşf ve ilhamı herkesi bağlayıcı bir bilgi kaynağı olarak kabul edilemez.¹⁶ Gazâlî (505/1111), Râzî (606/1210) ve Âmidî (631/1233) gibi kelimacılar, keşf ve ilhamla kesin bilgilerin elde edilebileceğini kabul ederler.¹⁷

Öte yandan *keşf*, İbn Arabî'nin sistemi içerisinde müstesna bir yere sahiptir. Öyle ki, 'keşf metodunu anlamadan İbn Arabî'yi anlamak mümkün değildir', denebilir. Keşf metodu, yöntem olarak sûfilerin kullandığı bir metot olmasına rağmen İbn Arabî'de mihver bir konumdadır. İbn Arabî'nin sisteminden keşfi çıkardığınız zaman, sistem anlaşılmasız ve işlemez bir hâle gelir. Bu yüzden ister *Fütûhât*'¹⁸ isterse İbn Arabî'nin diğer eserlerini okurken bu hususu gözden kaçırmamak gerektiği kanaatindeyiz.¹⁹

¹⁶ Nitekim Neseffî, *Akaid*'inde "الإلهام ليس من أسباب المعرفة" "İlham, bilgi vasıtası olarak kabul edilemez" demiştir. Bkz. Ömer Taftazânî, *Şerhu'l-'Akâidü'n-Neseffîyye*, s. 72-74.

¹⁷ İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, s. 59 vd. Ayrıca keşf ve ilhamın kesin bilgiler verebilmesi ve vehimden arınabilmesi için nassla desteklenmesi zorunludur. Keşf ve ilham bir bakıma icthada benzer. Nasıl ki icthad sadece sahibini bağlarsa keşf ve ilham da genel-geçer bir hüküm ifade etmeyip sahibini bağlar ve zan ifade eder. Bkz. Kılavuz, *İslâm Akâidi*, s. 508-509.

¹⁸ *Fütûhât*'ta çok sayıda keşfi bilgiye yer verildiği görülmektedir. Bu bilgilere bakıldığında bunların belirli bir alana teksif edilmediği görülür. *Fütûhât*'ta, dini ilimler dışındaki bilgilerin de keşfi olarak alındığı belirtilmektedir. Meselâ İbn Arabî, tıp ilmiyle ilgili bilgileri keşf yoluyla aldığı ifade etmektedir. O, bu bilgileri tıp tahsili yapan bir arkadaşına arzettiğinde keşfle aldığı bilgilerin tıp ilminin verileriyle bir çelişki oluşturmadığını belirtmektedir. (Bkz. *Fütûhât*, thk. bsk. I, 250.). Bununla birlikte İbn Arabî, keşf yoluyla birçok bilgiyi elde ettiğini söylemesine rağmen her türlü bilginin keşf yoluyla öğrenilemeyeceğini de itiraf etmekten geri durmaz. Bilgi için bkz. *Kitâbu'l-vesâyâ*, s. 503.

¹⁹ Kezâ İbn Arabî, akâid konularına da keşf penceresinden bakmış eser isimlendirmelerinde de bu bakış açısını devam ettirmiştir. Nitekim İbn Arabî'nin keşfi merkeze alan anlayışının izleri akâidle ilgili eserlerinde bariz bir biçimde görülmektedir. Mesela İbn Arabî'nin havâssin itikâdî görüşlerine dair '*Akâidetü ehlil-ihtisâs* adlı risâlesi, '*İtikâdî ehlil-ihtisâs min ehlillâh beyne'n-nazar ve'l-keşf* adıyla da anılır. İbn Arabî'nin adı geçen bu eseri, akâidle ilgili diğer iki risâlesi gibi *Fütûhât* içinde yer almaktadır. Mezkûr risâle, İbn Arabî'nin itikâdî anlayışını ve genel olarak kelâm ilminin, özellikle de Eş'arî kelâmının tenkidi olması bakımından önem arz etmez. İbn Arabî'nin akaide dair üç risâlesinin ortak adı *Akâidü İbni'l-Arabî*'dir. İbn Arabî'nin '*Akâidetü'l-avâm* ve '*Akâidetü'n-nâşiyeti's-şâdiye* adlı diğer risâleleri de *Fütûhât*'ın mukaddimesinde yer almaktadır. (Bkz. *Fütûhât*, I-187-215.) İbn Arabî'nin müslümanları dini hayat ve mertebeleri bakımından "*ehlullah*", "*ehl-i rûsûm*" ve "*ehl-i İslâm*" şeklinde üç gruba ayırdığı düşünülerek bunların her biri için ayrı bir risâle kaleme aldığı kabul edilmiştir. Nitekim bu üç risâle *Fütûhât*'ta yer almasına rağmen sonradan müstakil birer risâle halinde yayımlanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Yavuz, "*Akâidü İbni'l-Arabî*", *DİA*, II, 216-217.

III. İBN ARABİ'YE GÖRE KEŞF YOLUYLA HADİS RİVÂYETİ VE TASHİHİ

Keşf, İbn Arabî'nin özel yöntemlerle hadis rivâyetinde en çok kullandığı ve üzerinde durduğu yöntemdir. Keşf metodunun hadis rivâyetinde kullanılması daha ziyade onunla şöhret bulmuştur.²⁰ Başka bir deyişle, bu yöntemler İbn Arabî'den önce bilinmekle birlikte sistemli bir şekilde kullanılması ona dayanmaktadır.

İbn Arabî'nin, kendi dönemine kadar gelişip şekillenen tasavvuf akımlarının ortaya koyduğu zengin literatürden büyük ölçüde faydalandığında şüphe yoktur. Onun tasavvufî düşüncesinin köklerine inildiği zaman çok farklı isimlerle karşılaşmak mümkündür. İbn Arabî öncesi sûfi çizgiye bakıldığında ilk göze çarpan isimlerden birisi hiç şüphesiz İbn Meserre'dir (319/911). İbn Meserre, Endülüs coğrafyasında sûfi cereyanların önde gelenlerindedir. O, bu coğrafyaya keşf ve benzeri yöntemleri getiren ilk kişi olarak bilinir. İbn Meserre'den önce sûfilerde daha ziyade zâhidâne bir yaşayış ön plandadır. İbn Meserre ile birlikte tasavvuf entellüektüel bir boyut kazanmış ve keşf ve benzeri yöntemler kullanılmaya başlanmıştır.²¹ Dolayısıyla İbn Arabî'deki keşf yönteminin kaynağının İbn Meserre olduğu söylenebilir.

İbn Arabî, doğup yetiştiği Endülüs coğrafyasında yaygın olan İbn Meserre okulu ile onun uzantısı mahiyetindeki Meriyye okulunun çeşitli öğretilerini İbnü'l-Arif (536/1142), İbn Berrecân (536/1142), Ebû'l-Kasım İbn Kasî (546/1151) ve Ebû Medyen (594/1198)²² gibi sûfiler kanalıyla yakından tanımıştır.²³ İbn Arabî, böylece Doğu İslâm ülkelerine seyahate çıkmadan önce tasavvufa dair zihnî ve rûhî disiplininin temelini Endülüs'te atmıştır.²⁴

²⁰ Bkz. Saklan, *Hadis İlimleri Açısından Muhaddis-Sûfiler ve Sûfi-Muhaddisler*, s. 252, 255.

²¹ İbn Meserre'nin tasavvufî birikimi ve Endülüs coğrafyasına tesirleri için bkz. Bardakçı, "İbnü'l-Arabî Öncesi Endülüs'te Tasavvuf", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı II)*, Ocak-Haziran 2008, S. 325-355.

²² Ebû Medyen Şuayb b. el-Hüseyn el-Ensârî el-Endelüsî, 515/1121'de Endülüs'te doğmuştur. Aslen Kuzey Afrikalı olan Ebû Medyen, kendi ismiyle anılan "*Medyeniyye*" tarikatının kurucusudur. Şer'î ilim tahsil etmiş, Abdulkadir Geylânî ile görüşmüş ve ondan hadis dinlemiştir. Gözleri görmeyen Ebû Medyen, batının şeyhi ünvanıyla bilinmektedir. 594/1198 yılında Tilimsan'da vefat etmiştir. İbn Arabî, çok istediği halde Ebu Medyen'le görüşmemiştir. Bkz. Yazıcı, "Ebû Medyen", *DİA*, X, 186-187; Keklik, Nihat, *Fütûhât*, s. 477; *Fütûhât*, thk. bsk. IV, 272.

²³ İbn Arabî'nin *Fütûhât*'ta İbn Berrecân'a yaptığı bir atıf için bkz. *Fütûhât*, thk. bsk. I, 268.

²⁴ Kılıç, "İbnü'l-Arabî", *DİA*, XX, 520; Affî, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Tasavvuf Felsefesi*, s. 182 vd. Ayrıca İbn Arabî'nin istifade ettiği tasavvufî cereyanlar için bkz. Çakmaklıoğlu, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi Marifetin İfadesi Sorunu*, s. 20 vd.; Bardakçı, *a.g.m.* s. 325-355.

Metot olarak keşf, sûfilerin bir kısmı tarafından isnad sistemine bir ilave yöntem olarak ileri sürülmüştür. Bazı sûfiler tarafından hadis tesbitinde bir yöntem olarak kabul gören keşf, her ne kadar isnad sistemini tamamen devre dışı bırakma gibi bir hedef taşımıyorsa da uygulama olarak muhaddislerin usûlü dışında yer almaktadır. Söz konusu yöntemi İbn Arabî haricinde, Sadreddin Konevî (673/1274), Abdulvehhab eş-Şa'rânî (973/1565), İbn Hacer Heytemî (974/1566)²⁵, Abdulazîz ed-Debbağ (1132/1720) ve Aclûnî (1162/1149) gibi zatlar savunmuştur.²⁶

Yukarıdaki isimlerin yanı sıra Ebû Tâlib Mekkî'nin sûfilerin kullandıkları keşif metodu ile ilgili; "Birtakım muhaddislerin zayıf bulduğu bazı raviler vardır ki, onlar ahiret âlimlerinden ve marifet ehлиндendirler. Bu insanların kendilerine mahsus rivâyet metotları vardır. Rivâyetlerinde ona göre hareket ederler. Hadis âlimleri bu tür rivâyetleri nakledenlerin aleyhinde bir delil değil, esasında bu çeşit rivâyetleri nakledenler, muhaddislerin aleyhinde bir delil olurlar. Zira bu rivâyet metodunu muhaddisler dışında hiç kimse zayıf kabul etmemiştir."²⁷ şeklindeki ifadelerinden dolayı keşf yöntemini savunduğunu veya bu yöntemi kullandığını söylemek²⁸ isabetli görünmemektedir. Nitekim Saklan ve Karapınar bu kanaatin doğru olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.²⁹

Keza İsmail Hakkı Bursevî, keşif yoluyla hadis rivâyeti için şunları kaydeder: "Huffâz sened ile naklederler, mukâşifler ise bizzat fem-i nebevîden alıp söylerler. Bir nesnenin senedinin malum olmamasından gerçekte o şeyin sabit olmaması lazım gelmez. Belki keşif sahih olunca esah olur. Zira keşifte vehim ve hayal olmaz."³⁰ Bursevî'nin buradaki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi keşf yoluyla hadis rivâyetinin güvenilirliği hakkındaki görüşleri İbn Arabî ile paralellik arz etmektedir.³¹

²⁵ Bkz. İbn Hacer Heytemî, *el-Fetâvâ'l-hadîsiyye*, s. 212 vd.

²⁶ Bkz. Avcı, *Sûfilerin Hadis Anlayışı*, s. 50; "Keşif Yoluyla Hadis Rivâyeti", *DBAAD*, Yıl 2004/4, sy. 4, s. 161. Krş. *Fütûhât*, III, 316, *Fütûhât*, thk. bsk. IV, 272.

²⁷ Bkz. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, I, 177.

²⁸ Bkz. Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 40; Avcı, *Sûfilerin Hadis Anlayışı*, s. 50.

²⁹ Bkz. Saklan, *Hadis İlimleri Açısından Muhaddis-Sûfiler ve Sûfi-Muhaddisler*, s. 254; Karapınar, *Muhaddis Sûfilerin Hadis Usûlü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri*, s. 129.

³⁰ Bkz. Bursevî, *Kenz-i Mahfi*, s. 2.

³¹ Krş. *Fütûhât*, III, 316, *Fütûhât*, thk. bsk. IV, 272.

Öte yandan keşf metodu *Fütûhât*'ta belirli esaslara dayandırılmakta ve çerçevesi çizilmektedir. Bu durum sadece teoride kalmayıp bu metodun uygulamasıyla ilgili az sayılmayacak misal de bulunmaktadır. Çalışmamızda İbn Arabî'nin keşf metodunu nasıl anladığı, düşünce sistemi içerisinde bunun nereye tekâbül ettiği; hadis rivâyetinde bu metodu nasıl algıladığı ve kullandığı *Fütûhât*'tan çeşitli alıntılar yapılarak tesbit edilmeye çalışılacaktır.

Keşfi, müşâhede ile birbirine yakın anlamda kullanan İbn Arabî, keşf kavramını *Fütûhât*'ta çeşitli şekillerde kullanmaktadır.³²

Sûfilere göre keşf, ilimle amel etmenin sonucunda elde edilen bir hâldir. Bu hâl sayesinde diğer insanların elde edemediği bazı sırlar keşf ehline açılır. Allah'ın verdiği bu özel nur sayesinde eşyanın perde arkası aralanır ve örtü kalkar.³³

İbn Arabî ise keşf bilgisinin kaynağını şu ifadelerle izâh etmektedir:

*“Keşf sahibi olan velîler, ilimlerini Allah'tan alırlar. Onlar, peygamber tâbîleri olarak korunmuş âlî bir isnâda sahiptir.”*³⁴

Öte yandan İbn Arabî, keşf yoluyla hadis alımı ve hadis tashihinin nasıl gerçekleştiği ile ilgili olarak şunları söyler:

“Nice zayıf hadis vardır ki, râvileri içerisinde hadis uyduran birisi olduğundan senedi zayıf kabul edilir ve onunla amel edilmez. Halbuki hadis gerçekte sahih olabilir veya bunu uyduran kişi özellikle bu hadisi doğru söylemiş veyahut onu uydurmamış olabilir. Gerçekten de hadisçi, böyle bir hadisi onun nakline güvenemediğinden reddeder. Bu, o kişinin rivâyetinde tek kalması (teferrüd) veya isnadlarının hep o kişinin vasıtası ile gelmesi nedeniyle. Eğer bu hadisi, güvenilir (sika) bir râvi onunla birlikte rivâyet etmişse, bu takdirde hadisin o güvenilir kişi yoluyla gelen tariki kabul edilir.”

³² İbn Arabî'nin keşf kavramını kullandığı terkipleri bir arada görmek için bkz. Suâd el-Hakîm, *el-Mu'cemü's-sûfi*, s. 971-972; a. mlf. *İbn Arabî ve mevlidu lugatin cedîde*, 182.

³³ Bkz. Cürcânî, *et-Ta'rifat*, s. 184; es-Serrâc, *el-Lüma'*, s. 422.

³⁴ *Fütûhât*, II, 253, III, 413-414. Keza İbn Arabî eserinin muhtelif yerlerindeki ifadelerinden bazıları şu şekildedir: “Resûlullah (s.a.), ehl-i keşfin yanındadır. Onlar hükümleri ancak ondan alırlar. Bundan dolayı bu fakir, hiçbir mezhebe mensub olmayıp müşâhede ettiği Resûlullah (s.a.) ile beraberdir.” (Bkz. *Fütûhât*, III, 335.) “Bütün bu bilgileri, Hz. Peygamber bize haber vermektedir. Ahkâmı aldığımız kaynak aynıdır. Yoksa biz ahkâmı akli delille almamız. Biz ancak onu vehb-i ilâhî ve kendisinde şüphe bulunmayan bir keşfle almaktayız.” (*Fütûhât*, I, 739.) “İnsafı ve akıllı birisinin üzerine düşen görev, ehl-i keşf ve ilm-i ledün sahiblerinin verdiği bilgiye güvenmesidir.” (İbn Arabî, ehl-i keşfi tasdik etmemenin kişiye zararının olmayacağını, fakat tasdik etmenin daha evlâ ve daha menfaatli olduğunu belirtmektedir. (Bkz. *Fütûhât*, II, 297) “Velîler, peygambere (s.a.) basîretle uyar ve onların beslendiği kaynaktan beslenirler.” (Bkz. *Fütûhât*, thk. bsk. III, 160.)

*Râvilerinin güvenilir olması dolayısıyla nice sahih kabul edilen hadis vardır ki, Peygamber'in (s.a) tecellî mahallinde bulunan keşf sahibi kişi, O'na (s.a) bu hadisi sorar da, Peygamber (s.a) bu hadisi reddederek ona 'Ben onu söylemedim. Öyle bir hüküm de vermedim' der. O şahıs bu yolla hadisin zayıf olduğunu bilir ve Rabbinden bir delile dayanarak, onunla amelî terkeder. Nakil ehli, senedi sahih olduğundan dolayı böyle bir hadisle amel etmiş olsalar da, gerçekte hadisin durumu böyle değildir. Buna benzer bir olayı Müslim, Sahih'inin başında zikretmiştir.³⁵ Bazan bu keşfe ulaşan kişi, senedinin sahih olduğunu söyledikleri bu hadisi kimin uydurduğunu, kendisine ya o şahsın ismi verilerek veya sureti gösterilerek bilebilir.*³⁶

Bu ve buna benzer ifadelerden hareketle İbn Arabî'nin pek çok sahih hadisi zayıf saydığı veya pek çok zayıf ve mevzû hadisi sahih gördüğü zannedilebilir. Ancak çalışmamızda İbn Arabî'nin, zayıf veya mevzû olduğu hâlde keşf vb. yollarla sahih saydığı hadisleri tesbit etmekle beraber; sahih olduğu hâlde, zayıf olduğuna hükmettiği herhangi bir hadise rastlayamadık.³⁷ Bunun yanında sahîh olmayan bazı hadislerin İbn Arabî'ye 'izafe edilerek' sahih sayıldığı görülmektedir.³⁸

³⁵ İbn Arabî'nin işâret ettiği rivâyet şudur: "Bize Suveyd b. Sa'îd, o da Ali b. Müshir'den şöyle rivâyet etmiştir: Ben ve Hamzetü'z-Zeyyât, Ebân b. Ayyâş'tan bin kadar hadis almıştık. Ali dedi ki bir süre sonra Hamza'ya rastladım. Bana rüyasında Resûlullah'ı (s.a.) gördüğünü ve Ebân'dan işittiklerini O'na arzettiğini, fakat bunlardan pek azını, beş veya altısını tanıdığını haber verdi." Bkz. Müslim, Mukaddime 19. Kâdî İyaz'a göre bu rüyadan maksat, rüya ile bir şeyin sâbit veya bâtil olacağını ispat etmek değildir. Bu rüya ile Ebân'ın zayıf bir râvi olduğu şeklindeki kanaat, desteklenmektedir. Bkz. Nevevî, Sahihu Müslim bi şerhi'n-Nevevî, I, 115.

³⁶ *Fütûhât*, I, 150 (14. bab), *Fütûhât*, thk. bsk. II, 358-359. *Fütûhât*'ta aynı muhtevadaki şu ifadeler de dikkat çekmektedir: "Velîler, Resûlullah'ı (s.a.) keşfen görerek rivâyet edilmiş olan haberin hükmünü ve sıhhatini bizzat Resûlullah'tan öğrenirler." (*Fütûhât*, thk. bsk. IV, 272.) "Peygambere (s.a.) tabi olan velîye melekler gelirler, haberlerin sahih olanla-sahihi olmayanını bildirirler. Sahih olduğu zannedilen veya sahih olduğu hâlde râvisinin zayıflığından dolayı terkedilen hadisleri haber verirler. Melekler ona Allah'tan müjde getirirler." (*Fütûhât*, III, 316.) "Keşf sahibi, naklen sabit olan bir hadisin keşfen sahih olmadığını ya da naklen sahih olmayan -tariklerinin zayıf olmasından dolayı- bir hadisin keşfen sahih olduğunu anlar." (*Fütûhât*, II, 254.) "Nice sahih tarikile gelen hadis vardır ki bizce sahih değildir; aynı şekilde nice zayıf tarikile gelen hadis vardır ki bizce sahihtir. Biz hadisleri basiret üzere almaktayız." (*Fütûhât*, II, 376).

³⁷ Aynı şekilde İbn Arabî'nin -sahihi olsun veya olmasın- bütün hadisleri Hz. Peygamber'e arzettiğine dair bir yaklaşım isabetli değildir. Her ne kadar İbnü'l-İmad böyle bir kanaate sahipse de bu görüşü doğrulayacak herhangi bir kanıt bulunamamıştır. Krş. için bkz. İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-zeheb*, V, 200. Nitekim İbn Arabî'nin bütün hadisleri Hz. Peygamber'e arzettiğine dair ne *Fütûhât*'ta ne de incelediğimiz diğer eserlerinde böyle bir ifadesine rastlayamadık.

³⁸ Örnekler için bkz. Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, II, 343 (2532); Avcı, *İbn Arabî'nin Hadis Anlayışı*, s. 130-131.

Bütün bunlarla birlikte İbn Arabî, Peygamber'le (s.a) görüştüğünü, hadislerin durumunu ona sorduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber'e hadisler arz edilirken bir ayırım yapılmamakta, -sahih veya mevzû- ihtiyaç duyulan hadisler ona sorulmaktadır. Prensip olarak genelleme yapılmasına rağmen uygulamada bunun örneklerine rastlanılmamıştır. O halde İbn Arabî, bu sözünü genel durumu tesbit etmekte, böyle bir durum karşısındaki prensibini ortaya koymaktadır.

İbn Arabî, keşf yoluyla hadisleri nasıl aldığını aktardıktan sonra, keşf ve rüya gibi yöntemleri şu şekilde temellendirmektedir:

*"Ehlullah keşflerinde Resûlullah'ı (s.a.) görürler. Resûlullah (s.a.), onlara zayıf olarak hükmedilmiş haberleri tashîh eder veya sahih olarak bilinen haberlerin durumunu bildirir. Nitekim İmam Müslim, Sahîh'inin başında böyle bir olay aktarmaktadır. Zâtın birisi rüyasında Resûlullah'ı (s.a.) görür ve O'na hafızasındaki bin hadisi arz eder. Hz. Peygamber bin hadisten sadece altı tanesinin sahih olduğunu bildirir ve diğerlerini kabul etmez."*³⁹

İbn Arabî, keşf yoluyla hadis almanın belli şartları bulunduğunu, ancak herkesin bu metodu kullanamayacağını özellikle vurgular ve şöyle söyler:

*"Keşfî bilgiye ancak riyazet ve mücâhede ile ulaşılabilir."*⁴⁰

İbn Arabî'ye göre keşf yoluyla elde edilen bilgilerin bir sınırı ve ölçüsü vardır. Bu ölçülere uygun olmayan keşf kabul edilmez. Keşfî bilgiler şu ölçülerle sinanır:

*"Cüneyd Bağdâdî (297/910) şöyle demiştir: "Bizim bu ilmimiz Kitap ve Sünnet'le kayıtlıdır."*⁴¹

³⁹ *Fütûhât*, I, 150, IV, 29. Hadis için bkz. Müslim, Mukaddime 19.

⁴⁰ *Fütûhât*, I, 661. İbn Arabî'nin keşf yolu ile ilim elde etmek için ileri sürdüğü diğer bazı şartlar şunlardır: "Her kim Hz. Peygamber'e bütün hallerinde vâris olursa Allah ona öğretir. Velî de onun sayesinde hadislerin sahîhini sakîminden ayırabilir." (*Fütûhât*, III, 413.) "Mümin halvete çekilir, zikre devam eder, gönlünü faydasız fikirlerden boşaltır, ilâhî rahmet kapısında muhtaç bir şekilde oturursa, Allah Teâlâ Hızır'a verdiği ilâhî sırları, Rabbânî bilgileri ona da verir. Zira Allah, takvâ sahibi bulunduğu zaman müminlere bilgi öğreteceğini (Bakara, 2/282.), onlara hakkı batıldan ayıracak bir kabiliyet bahşedeceğini (Enfâl, 8/29.) ve kendisiyle birlikte yürüyecekleri bir nur vereceğini (Hadîd, 57/28.) vadedmiştir. Bu ilim Cüneyd el-Bağdâdî'nin yaptığı gibi, otuz yıl merdiven altında oturularak kazanılabilir." (*Fütûhât*, I, 31.) "Kim kırk gün ihlaslı olursa, hikmet pınarları kalbinden diline akar." (*Fütûhât*, II, 9.)

⁴¹ *Fütûhât*, III, 8; a.mlf. *Kitâbu'l-kütüb*, s. 349. Cüneyd el-Bağdâdî'nin bu sözü Kuşeyrî'nin *Risâle*'sinde de geçmektedir. Bkz. Kuşeyrî, *Risâle*, s. 18. Kuşeyrî, Cüneyd el-Bağdâdî'nin "*ilmimiz* ifadesini "*mezhebimiz*" şeklinde de rivâyet etmiştir. Cüneyd el-Bağdâdî'nin "*mezhebimiz*" şeklindeki rivâyetleri için bkz. Kuşeyrî, *Risâle*, I, 118; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü iblis*, I, 207. Keza *Fütûhât*'ta keşf yoluyla elde edilen bilgilerle ilgili

İbn Arabî, keşf ehli birisinin verdiği bilginin şer-i şerif’in herhangi bir emrine aykırı olamayacağını ifade etmektedir. Aksi hâlde iddia sahibinin doğru olan yoldan uzaklaştığını, yanlışla düştüğünü belirtmektedir.⁴²

İbn Arabî, keşfî bilginin bazı özelliklerini sıralar. Bu özelliklere göre keşf yoluyla elde edilen bilgileri kabullenmek zordur. Çünkü ona göre, bu bilgilerde akli zorlayan ifadeler bulunur. Peygamber’den (s.a) nakledildiğinde kabul gören bu tür bilgiler velîlerden kabul edilmez. Çünkü Peygamberlerin (s.a) ismet sıfatı vardır. Velî için ise böyle bir durum yoktur.⁴³

İbn Arabî, keşif yoluyla elde edilen bilginin kesinlik arzettiğini düşünmekte; fakat bu kesinliğin kişiye göre değişebileceğini ifade etmektedir. Keza bütün hadislerin veya bilgilerin keşf yoluyla elde edilemeyeceğini belirtmektedir.⁴⁴ Buna göre keşif yoluyla elde edilen bilgide hatalı sonuca ulaşmak, kesin doğru kabul edilen bilginin derecelendirmesinde de yanlışla düşmek mümkündür.

İbn Arabî, ayrıca keşf yoluyla bilgi almayı ictihada benzetmektedir. Nasıl ki ictihad yapan kişi isabet ettiğinde iki, hata ettiğinde bir sevap alır. Aynı şekilde keşf yoluyla bilgi almak da böyledir.

olarak şu kayıtlar düşüldü: “Keşf, ancak şer-i şerif’in verdiği bilgiyi verir.” (Fütûhât, IV, 19.) “Keşfî bilgi, şer’î bir emre muhalif olamaz.” (Fütûhât, thk. bsk. III, 143.)

⁴² Geniş bilgi için Bkz. Fütûhât, thk. bsk. III, 143. Onun mezheb imamlarının kavillerine de dikkat çekerek zikrettiği ifadelerden biri şu şekildedir: “Mezhep imamlarına göre sahih olan bir hadis, bizim öğrendiğimiz yollara göre sahih olmayabilir. Bu durumda mezhep imamlarının kendilerine göre sabit olan hükme aykırı amel etmeleri haramdır.” Fütûhât, II, 79.

⁴³ İbn Arabî’nin bu manayı ifade eden sözleri şöyledir: “Keşf sahipleri ilimlerinin Kitap veya Sünnet gibi bir ‘asıl’ da birleşmesini isterler. Keşfle ve Allah’ın bildirmesiyle gelen nice bilgiler vardır ki akıl bunu kabul etmez, dışlar. Ama bunları bir Rasûl veya Nebî söylerse ona iman eder, yorumunu kabul eder. Bu tür bilgiler peygamber haricindekilerden kabul edilmez. Velîlere, şer-i şerifle amel etme neticesinde hazret-i ilâhî’den (Hazret kelimesi, hazır olmayı ifade eden bir kelimedir. Huzur, ilâhî dergâh, makam, mertebe ve Hakk’ın huzûru gibi anlamlarda kullanılır. İbn Arabî, hazret-i ilâhî ve hazret-i insânî’den bahsetmektedir. Vahdet-i vücûd beş hazretten oluşmaktadır. Bilgi için bkz. Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 217; Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 341. Ayrıca hazret kelimesi için bkz. Kâşânî, Istilâhât, s. 104; Enver Fevaîd, Mu’cemü’l-mustalahati’s-sûfiyye, s. 148. Ayrıca ilâhî hazret kelimesi için bkz. Suâd el-Hakîm, İbnü’l-Arabî Sözlüğü, s. 332.) esintiler geldiğinde veya keşfolunduğunda -insafın olmamasından dolayı- peygamberlerden kabul edilen bilgiler onlardan geldiğinde reddedilir. Hatta velîler küfürle bile itham edilirler.” İbn Arabî yukarıda bahsettiği özel ilimlerden dolayı kendisine yönelilecek tenkitlere cevabını önceden hazırlamış gibidir. Bkz. Fütûhât, III, 8. Ayrıca bkz. Fütûhât, II, 119, III, 71, Fütûhât, thk. bsk. I, 265.

⁴⁴ Fütûhât müellifi bu konudaki kanaatlerini şu cümlelerle ifade etmektedir: “Keşf yoluyla elde edilen bilgide hata olmaz. Ancak bilgiyi keşfeden veya daha iyi keşfeden vardır.” (Fütûhât, I, 87.) “Keşf yönünden hata olmaz, ancak keşfedilen şeyi anlamada hata olabilir.” Fütûhât, III, 8 (301. bab).

Fütûhât'tan İbn Arabî'nin keşf metoduyla ilgili olarak aktardığımız görüşlerini özetleyecek olursak şöyle bir sonuca ulaşırız:

Keşf yoluyla elde edilen bilgiler kesin bir şekilde doğrudur. Keşf sahibi velîler hadislerin durumunu bizzat Resûl-i Ekrem'e (s.a) sorarak öğrenebilirler. Bu şekilde senedinden dolayı zayıf kabul edilmiş hadisler Hz. Peygamber'e sorularak sahih sayılabilir. Keşf yoluyla Resûlullah'tan (s.a) bilgi alabilmenin şartları vardır. Bu bilgiler Kitap ve hadis usûlü kurallarına göre sabit olan Sünnet'in temel ilkelerine göre değerlendirilir. Ayrıca, dine ilave bir hüküm kabul edilemez. Bu özel yöntemle bilgi edinme Allah'ın kullarına bir ikramıdır. Bu yöntem sonradan ortaya çıkmamıştır. Bizzat peygamberlerin uyguladığı bir usûldür. Yalnız peygamberler, Allah'tan vahiy alıp din getirdikleri için masumdur. Velilerde, peygamberlerdeki gibi ilâhî koruma güvencesi yoktur.

IV. MUHADDİSLERE GÖRE KEŞF YOLUYLA HADİS RİVÂYETİ

Bazı sûfilerin kullandığı bir yöntem olan keşf yoluyla hadis rivâyeti hadisçilerin çoğunluğu tarafından kabul görmemiş ve şiddetle tenkit edilmiştir. Keşf yoluyla hadis rivâyetinin ilk dönemlerde bulunmaması nedeniyle hadis usulcileri tarafından bu konu gündeme getirilmemiştir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla keşf yoluyla hadis tashihini, hadis usûlünde müstakil bir başlık altında ele alan ilk kişi Cemâlüddin Kâsimî'dir (1332/1914).

Kasimî'nin, '*Hadislerin bir kısmının keşfle tashihini iddia eden kişiye reddiye*' başlığından, keşf yoluyla hadis tesbitine olumsuz yaklaştığı anlaşılmaktadır. Keza Kâsimî söz konusu başlığın devamında, hadislerin değerlendirilmesinde yegane kriterin isnad olduğunu belirtir. Öte yandan bu başlık altında keşf yoluyla hadislerin sahih sayılamacağı ile ilgili bir tartışmayı nakleder ve söz konusu nakille görüşünü destekler. Bu tartışmanın sonunda bir ilim adamı⁴⁵ son söz olarak şunları söyler:

"Herkes tarafından bilinmektedir ki, hadisler ancak senetleriyle sabit olurlar. Keşf ve kalplerin nûru (ilhamla) sabit olmazlar... Allah'ın dininde iltimas ve ayrıcalık yoktur. Burada velâyet ve kerâmetin de ona bir etkisi yoktur..."⁴⁶

⁴⁵ Kâsimî, bu kişinin ismini Allâme eş-Şeyh Uleyş (1299/1882) olarak kaydetmektedir. Kasimî, *Kavaidü't-tahdîs*, 191-192.

⁴⁶ Kasimî, *Kavaidü't-tahdis*, 191-192.

Diğer taraftan Mübârekfûrî (1353/1934), İbn Arabî'nin keşf yoluyla ilgili görüşünü aktardıktan sonra şöyle söyler: Sıhhati bilinmeyen bir hadis, Resûlullah'ın (s.a.) rüyada yaptığı tashihle ya da keşfle veyahut ilhamla sahih olmaz. Bu ve buna benzer hükümler Hz. Peygamber'in rüyadaki sözüyle tesbit edilemez. Tesbit ancak Resûlullah'ın (s.a.) dünyada iken söylemiş olduğu sözle mümkündür. Çünkü hadisin tashih yolu isnaddir." Mübarekfûrî, daha sonra fikrini desteklemek amacıyla Aliyyü'l-Kârî'nin (1014/1605) şu sözünü nakleder: "Keşf ve ilham yanılma ihtimalinden dolayı araştırmının dışındadır."⁴⁷

Yukarıda aktardığımız pasajlardan da açıkça anlaşıldığı gibi Mübârekfûrî keşf ve rüya gibi hadis usûlü kuralları haricindeki rivâyet metotlarını asla tecviz etmemekte ve bunların bir bilgi elde etme aracı olarak hadis ilminde kullanılamayacağını açıkça ifade etmektedir. Şevkânî (1250/1834) de keşf ve ilhamla şer'î bir hükmün sabit olmayacağı kanaatindedir. O, konu ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade eder:

"Hiç şüphesiz Allah (c.c) dinini 'Bugün dininizi tamamladım âyetiyle'⁴⁸ kemâle erdirmişdir. Resûl-i Ekrem'in (s.a) vefatından sonra, O'nu rüyada gören söylediği bir sözün yaptığı bir işin delil ve hucet olacağını gösteren herhangi bir kanıt bize ulaşmamıştır. Allah (c.c), din olarak gönderdiği ilkeleri, Resûlullah'ın (s.a) Sünnet ve yorumu ile mükemmelleştirdikten sonra O'nun ruhunu kabzetmiştir. Böylece dini konusunda ümmetin hiçbir şeye ihtiyacı kalmamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a) vefatı ile şer'î hükümlerin tebliği için ihdas edilen peygamberlik müessesesi sona ermiştir. Bu durumda, uyku halindeki kişinin zabt yönünden sağlam olduğunu farzetsek bile, rüyasında Resûlullah'tan gördüğü fiil ve duyduğu sözün hem kendisini hem de ümmetin diğer fertleri için delil olamayacağı anlaşılır."⁴⁹

Şevkânî'nin rüya, keşf vb. subjektif yolla elde edilen bilgilerin şer'î bir hususta delil olamayacağı ile ilgili yukarıdaki ifadeleri açık ve nettir. Aynı şekilde, zâhid bir zat olarak bilinen Nevevî'nin (676/1277) ifadeleri de yoruma ihtiyaç bırakmayacak şekilde sarihtir. O'na göre rüyayı gören kişinin rüyası hakikat olsa da rüyada görülen şeyle şer'î bir hükmün isbatı caiz olmaz. Nevevî bu konuda şunları kaydeder:

⁴⁷ Mübârekfûrî, *Tuhvetü'l-ahvezi*, I, 244.

⁴⁸ Mâide, 5/3.

⁴⁹ Şevkânî, *İrşâdu'l-fuhûl*, II, 202; Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, s. 76.

“Çünkü uyku halinde, rüyayı görenin, rüyada duyduğunu zapt ve tahkik etmesi mümkün değildir. Ayrıca alimler; rivâyetin ve şehadetin kabul edilebilmesi için, kişinin uyku halinde değil, uyanık halde olması, gafil olmaması, çok hata yapmaması ve hafızasının bozuk olmamasını şartlarını taşıması gerektiği hususunda görüş birliği halindedirler. Oysa uyku halindeki kişi, bu özelliklerden yoksundur.”⁵⁰

Keşf ve ilham gibi muhaddislerin prensiplerine uymayan ve bizim özel rivâyet yöntemi olarak adlandırdığımız usullerle hadis rivâyeti hakkında etraflıca bilgi veren Şâtibî’yi (790/1388) bu konuda anmadan geçmek kanaatimizce bir nakîse olur. O, *el-Muvâfakât* adlı eserinde konuyu *keşf, kerâmet ve ilham ile amelin şartları* şeklinde geniş bir çerçevede incelemiştir. Şâtibî’ye göre gerek keşf, gerekse ilham veya rüya yoluyla normal harici yöntemlerle elde edilen bilgilerle amel edilebilmesi için bunların şer-i şerife muvafık olması gerekir.

Şâtibî, Hz. Peygamber (s.a) ve ashabının; feraset, ilham, keşf ve sadık rüya gibi farklı bilgi kaynaklarını kullanmalarını “*sakındırma, müjdeleme, korkutma ve teşvik etme*” ölçüleri içinde değerlendirmiş ve bunlara çeşitli örnekler vermiştir. Şâtibî’nin söz konusu bilgilerle amel için aradığı tek şart, bunların dini bir hüküm veya kaideye ters düşmemesidir.⁵¹

Şâtibî, keşf ve rüya gibi özel yöntemlerle kişilere has bilgi edinilebileceğini kabul etmesine rağmen bu yollarla dinde genel geçer hükümler verilmesini tasvip etmemiştir. O, bu hususta Hz. Peygamber’in (s.a) “... *Ben duyduğuma göre (zahire) hüküm veriyorum.*”⁵² hadisiyle istidlalde bulunmuştur. O’na göre Resûl-i Ekrem (s.a) işin esasında kendisine gelen davalarda kimin haklı olduğunu kesin olarak biliyordu. Ancak hüküm verirken şahsî ve özel bilgisine (keşf vb.) göre değil, duyduğuna göre yani zahire göre hüküm veriyordu.⁵³

Keşf yoluyla hadis nakli konusunda İbrahim Canan’ın yaklaşımı ise şu şekildedir:

“Bazı kitaplarda rastlanan mukâşefe ve rüya yoluyla Hz. Peygamber’den telakkî edildiği söylenen sözlere hadis denemez, onların, dini hiçbir değeri yoktur. Rüyayı sâdika hak ise de, sika bir kimse rüyasında

⁵⁰ Nevevî, *Şerhu Müslim*, I, 115: Uysal, *age.* s. 76.

⁵¹ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, II, 263-266; Uysal, *age.* s. 77.

⁵² Buhârî, *Şehâdât*, 27; Ahkâm, 20; Müslim, Akdiye, 4.

⁵³ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, II, 267-268; Uysal, *age.* s. 77.

Resûlullah’tan (s.a.) bazı şeyler öğrenmiş olsa da bunlara hadis denemez. Rüya sadece gören kimse için kıymet taşır. Halbuki hadis kıyamete kadar, herkes için din ortaya koyar. Bunun yolu da objektif şartlara ve belli kaidelere göre, her zaman kontrolü, tahkiki mümkün olan rivâyetten geçer. Bunun aksini söyleyen ve sübjektiviteyi esas alan tek bir sünnî muhaddis çıkmamıştır.”⁵⁴

Hayri Kırbaçoğlu da benzer görüşler ileri sürmektedir:

“Rüya ve keşf yoluyla Hz. Peygamber’den hadis almak ve bu tür hadisler üzerine hüküm ve anlayış bina etmek açıkça subjektif ve ispatlanması mümkün olmayan bir yaklaşımdır. Ayrıca “sünnet”, ancak Hz. Peygamber’in kendi döneminde teşekkül etmiş ve olup bitmiş bir olgudur. Hz. Peygamber’in vefatından sonra –keşf, ilham veya rüya yoluyla- artık yeni bir “Peygamber Sünneti” ihdas veya icad etmek mümkün değildir.”⁵⁵

Görüldüğü gibi hadisçiler prensip olarak keşf yoluyla hadis rivâyetine karşı çıkmışlardır. İbn Arabî’ye göre keşf yoluyla Hz. Peygamber’le irtibat kurmak ve O’ndan hadis almak mümkün görülse de hadisçiler açısından böyle bir durum kabul edilemez. Bunların dışındaki metotlar kişilere özel olup hadis ilmi açısından bir bağlayıcılığı yoktur.

V. SONUÇ

İbn Arabî, hadis rivâyetinde genellikle muhaddislerin usûlünü kullanmakla birlikte, bazan kendisine özgü yöntemlerle de hadis nakletmiştir. O, sûfilerden bir kısmının kullandığı özel rivâyet yöntemleri olarak bilinen keşf, rüya vb. yöntemleri kullanmıştır. En sık olarak da keşfi kullanmıştır.

Hadis rivâyetinde keşf vb. diğer özel yöntemlerin kullanılması İbn Arabî’nin bilgi anlayışı ile ilgilidir. O’na göre nakil yöntemleriyle elde edilen bilgi zan ifade eder. Keşfi bilgi ise zandan uzak olup kesinlik arz eder. Zahiri yani araçlarla elde edilen bilgi hata ihtimalinden uzak değilken, ledünnî bilgi doğrudan Allah’tan olması nedeniyle her türlü şüpheden uzaktır.

Tasavvuf ilminde keşf ve benzeri yöntemler bilgiyi elde etme vasıtaları olarak kabul edilmektedir. Fakat hadis metodolojisi açısından bu

⁵⁴ Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, II, 68. Ayrıca bilgi için bkz. Aydın, “Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 1985/ Sy: 2 (XXI), s. 32-33; *Hadiste Tesbit Yöntemi*, s. 43-45.

⁵⁵ Bkz. Kırbaçoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, s. 95-96.

yöntemler kullanılarak bilgi elde edilmez. Hadis usûlünce belirlenen prensipler haricinde hadis nakletmek veya hadislerdeki ihtilafları gidermek hadis ilminin belirlediği kriterlerin dışına çıkmaktır. Ayrıca epistemolojik açıdan keşf, rüya vb. subjektif yollarla elde edilen bilginin doğruluğunun tesbiti hadis usûlünün objektif kriterleri açısından mümkün değildir.

Bütün bunlarla birlikte İbn Arabî, farklı disiplinlere ait yöntemleri birlikte kullanarak disiplinler arası bir usûl takip etmiştir. Aynı şekilde bu durum İbn Arabî'nin ilmi disiplinleri ayırmaksızın bir bütün olarak algıladığı ve gerektiğinde farklı disiplinlere ait metodolojiyi birlikte kullanarak bütüncül bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi hadisçiler açısından böyle bir durum kabul edilebilir bir şey değilse de İbn Arabî'nin farklılığını ve kuşatıcılığını göstermesi açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Aynı şekilde hadis usûlü açısından özel rivâyet yöntemleri bir değer taşııyorsa da tasavvuf tarihi açısından durum farklı görünmektedir. İbn Arabî'den önce, hadis tesbitinde keşf ve rüya yolu bulunduğu dair veya bu yöntemlerin kullanıldığına dair örnekler bulunsa da bunlar sınırlı sayıdadır.

İbn Arabî ile birlikte hadis rivâyetinde özel rivâyet yöntemleri, belirli bir çerçeveye oturtulmakta ve bu işin esasları belirlenmektedir. İbn Arabî, bir taraftan keşf yolu ile hadis alırken, diğer taraftan bunlara ilave yöntemler kullanmaktadır. Özel rivâyet yöntemlerinin İbn Arabî ile birlikte meşhur olduğu söylenebilir. O, bir taraftan bu işin teorisini yaparken diğer taraftan pratiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Tasavvuf tarihinde, İbn Arabî'nin özel rivâyet yöntemleri için koyduğu sınırların bu gün bile aşılamadığı görülmektedir. Bu durum, kendisinden sonraki sûfilere, özel rivâyet yöntemlerini herkesin rahatlıkla uygulayacağı neticesini vermiştir. Bu sonuç, bir taraftan İbn Arabî'nin tasavvuftaki otoritesinin, diğer taraftan keşf gibi özel rivâyet yöntemlerinin kayıt altına alındığının göstergesi olarak kabul edilebilir.

Söz konusu durum aynı zamanda muhaddislerin keşf vb. diğer özel yöntemlerle hadis rivâyetine karşı çıkmalarının sonucudur. İbn Arabî'den sonraki tasavvuf ekollerinin kâhir ekseriyetinin bu özel yollarla hadis rivâyetine başvurmaması da bunun bir isbatı olarak söylenebilir.

İbn Arabî'ye göre keşf yoluyla elde edilen bilgiler yakîni bilgi ifade eder. Keşf sahibi velîler hadislerin durumunu bizzat Resûl-i Ekrem'e sorarak öğrenebilirler. Bu şekilde senedinden dolayı zayıf kabul edilmiş hadisler Hz. Peygamber'e sorularak sıhhati netleştirilebilir. O'na göre keşf yoluyla

Resûlullah'tan bilgi alabilmenin bazı şartları vardır. Bu bilgiler Kitap ve Sünnet'in temel ilkelerine göre değerlendirilir. Ayrıca, dine ilave yeni bir hüküm kabul edilemez.

Keza İbn Arabî'ye göre keşf yoluyla Peygamber'le (s.a) irtibat kurmak ve O'ndan hadis almak mümkün görülse de muhaddisler açısından böyle bir durum kabul edilemez. Hadis alimleri prensip olarak keşf yoluyla hadis rivâyetine karşı çıkmışlardır. Muhaddislerin usûlü haricindeki metotlar kişilere has olup bunların hadis ilmi açısından bir bağlayıcılığı yoktur.

Muhaddislerin itibar etmedikleri söz konusu yöntemler kişilere has olup genel-geçer bir özellikleri yoktur. Herkesi bağlayacak bir hükmün apaçık, zahir ve objektif olması gerekir. Aksi takdirde kişilerin kendilerine özgü bilgi edinme ve hüküm elde etme yöntemleri söz konusu olur ki bu da İslâm'ın evrensel prensipleriyle bağdaşmaz. Kaldı ki hadis ve sünnet olgusu böyle bir yönteme geçit vermemektedir. Hadislerin tesbiti ve nakli isnada dayanır. İsnadla nakledilmeyen hiçbir hadise itibar edilemez. Hadis veya sünnetin Hz. Peygamber'in (s.a) hayatta iken cereyan etmiş olması ve bunların hadis usûlcülerinin belirledikleri esaslara uygun olarak tesbit edilmiş olması gerekir. Aksi durum, kıyamete kadar yeni sünnetlerin ortaya çıkması demektir ki böyle bir durum kabul edilemez.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İsmâil b. Muhammed (1162/1749), *Keşfü'l-hafa ve müzîlü'l-ilbas amme's-tehara mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, (haz. Ahmed el-Kalâş), 6. bs., Müessetür-Risâle, I-II, Beyrut, 1996/1416.

Afîfî, Ebu'l-A'lâ Afîfî (1966), *Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin Tasavvuf Felsefesi*, (trc. Mehmet Dağ), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1975.

_____, *Tasavvuf: İslamda Manevi Devrim*, (trc. H. İbrahim Kaçar, Murat Sülün), Risale Yay., İstanbul, 1996.

Ahmed b. Mübarek, *el-İbrîz min kelâmi seyyidî Abdilazîz*, Beyrut, ts.

Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, (trc. Mütercim Asım Efendi), Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firûzâbâdî, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1304.

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (1014/1606), *el-Masnu' fî ma'rifeti'l-hadisi'l-mevdu*, (thk. Abdülfettah Ebû Gudde), Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye, 4. bs., Kahire, 1984.

_____, *el-Masnu' fi ma'rifeti'l-hadisi'l-mevzu'*, (thk. Abdülfettah Ebû Gudde), Mektebetü'l-Matbuati'l-İslamiyye, Şam, 1969/1389.

Avcı, Seyit, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'de İbn Arabî'nin Hadis Anlayışı*, Ensar Yay., Konya, 2005/1426.

_____, *Sufilerin Hadis Anlayışı Bursevî Örneği*, Ensâr Yayıncılık, Konya, 2004.

_____, "Keşif Yoluyla Hadis Rivayeti", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl 2004/4, sy. 4, s. 161-193.

Aydınlı, Abdullah, *Hadiste Tesbit Yöntemi*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2003.

_____, "Hadislerin Değerlendirilmesi", *Diyanet Dini, İlmî, Edebi Üç Aylık Dergi*, Nisan Mayıs Haziran 1985/ Cilt XXI, Sy: 2.

Ayhan, Mehmet, *Fütûhât-ı Mekkiyye'de Hadisçilerin Metotları Dışında Nakledilen Rivâyetler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, MÜSBE. İstanbul, 2009).

Azîmabâdî, Ebu't-Tayyib Şemsü'l-Hak, *Avnu'l-ma'bûd şerhu süneni Ebû Dâvûd*, (İşraf Sıdkî Muhammed Cemîl el-Attâr), Dâru'l-Fikr, I-XIV, Beyrut, 1995/1415.

Bardakçı, Mehmet Necmeddin, "İbnü'l-Arabî Öncesi Endülüs'te Tasavvuf", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı II)*, Ocak-Haziran 2008, S. 325-355.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., İstanbul, 1997.

Bursevî, İsmail Hakkı (1137/1725), *Hadîs-i Erba'în Tercemesi*, (nşr. Halil İbrahim), Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1317.

_____, *Kitabü'n-netice*, (haz. Ali Namlı, İmdat Yavaş), İnsan Yay., İstanbul, 1997.

_____, *Huccetu'llâhi'l-bâliğa (Reşahât kenarında)*, İstanbul, 1291.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, I-XVII, Ankara, 1988.

Claude Addas, *Kibrit-i Ahmer'in Peşinde*, (trc. Atila Ataman), Gelenek Yay., İstanbul, 2004.

Cürcânî, Ebû'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali, *et-Ta'rifat*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

Çakmaklıoğlu, M. Mustafa, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi Marifetin İfadesi Sorunu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE.), Ankara, 2005.

Dimaşkî, Abdülkadir b. Bedran Dimaşkî, *el-Medhal ila mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Abdülkadir b. Ahmed b. Mustafa ed-Dûmî Abdülkadir Bedran, İdaretü't-Tıbaati'l-Müniriyye, Dimaşk, 1919.

Enver Fevaid Ebû Hazzam, *Mu'cemü'l-mustalahati's-sûfiyye*, (haz. George Mitri Abdülmesih), Mektebetu Lübnan, ts.

Erdoğan, Naim, *Fütûhat-ı Mekkiyye'den Altın Sahifeler*, (trc. Naim Erdoğan, haz. Abdurrahman Pamuk), Pamuk Yay., İstanbul, ts.

Tânevî, Eşref Ali Tânevî, *Hadislerle Tasavvuf*, (haz. H. Zaferullah Davudi, Ahmed Yıldırım), Umran Yay., İstanbul, 1995.

Fîruzâbâdî, Muhammed b. Yakub (817/1415), *el-Kâmûsu'l-muhît, Müessesetü'r-Risâle*, Beyrut, 1986.

Hatib el-Bağdâdî, *Kitâbu iktidâi'l-ilmî'l-amel*, (thk. Nasiruddîn Elbânî), Kuveyt, 1405.

_____, *Şerefü ashâbi'l-hadîs*, (thk. M. Saîd Hatiboğlu), Ankara 1991, s. 107-111).

Heyet, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalem Yay., İstanbul, 2006.

Heyet, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1998.

Hıfnî, Abdülmün'im Hıfnî, *el-Mevsû'atü's-sûfiyye*, Mektebetu Medbûli, 5. bs. Kahire, 2006.

İbn Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-'Arabî el-Hâtemî et-Tâî el-Endelüsî (638/1240), *el-Fütûhâtu'l-Mekkiyye*, Dâru Sâdır, I-IV, Beyrut, ts.

_____, *el-Fütûhâtu'l-Mekkiyye*, (thk. Osman Yahya: *Fütûhât*, thk. bsk.), I-XIV, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, el-Mektebetü'l-Arabiyye, Mısır, 1985/1405.

_____, *Kitâbu istilâhâti's-sûfiyye (Resâilu İbn Arabî içinde)* Dâru Sâdır, Beyrut, 1997.

_____, *Fusûsü'l-hikem ve't-talikâti aleyha*, (haz. Ebü'l-A'la Afifî), Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 1980/1400.

_____, *el-Hayalu aleml-berzah ve'l-misal; er-Ru'yâ ve'l-mübeşşirât*, (haz. Mahmûd Mahmûd el-Ğurâb) Matbaatu Nadr, bsy.1993/1414.

_____, *Kitâbu hatmi'l-velâye 'Ankâu muğrib fî marifeti hatmi'l-evliyâi ve şemsi'l-mağrib*, (thk. Kâsım Muhammed Abbas), Dâru'l-Medâ, Beyrut, 2004.

_____, *er-Risâletü'l-vücûdiyye fî ma'nâ kavlihî sallallâhu aleyhi ve sellem men arafe nefseh fekad arafe Rabbeh*, Mektebetü'l-Kâhire, Mısır ts.

İbn Arrak, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Muhammed b. Ali Kinânî; *Tenzihü's-Şeriatî'l-Merfua Anî'l-Ahbarî's-Şeniati'l-Mevzua*, (thk. Abdülvehhab Abdüllatif, Abdullah Muhammed es-Sıddik), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I-II, Beyrut, 1981/1401.

İbn Ebî'd-Dünya, Abdullah b. Muhammed b. Ebû Bekr el-Kuraşî (281/894), *el-Vera'*, (thk. Ebû Abdullah Muhammed b. Hamd el-Mahmûd), Dâru's-Selefiyye, Kuveyt, 1988/1408.

_____, *Kitâbu'l-evliyâ*, (thk. Muhammed Said b. Besyûnî Zağlul), Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrut, 1993/1413.

İbn Hacer Heytemî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed İbn Hacer Heytemi, (974/1567), *el-Fetava'l-hadisiyye*, 3. bs., Mektebetü Mustafa el-Babi el-Halebi, Kahire, 1989.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisanü'l-Arab*, Dâru Sâdır, I-XV, Beyrut, ts.

İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, (thk. Nureddin Itr), Dımaşk, 1404/1984.

İzmirli, İsmail Hakkı *Yeni İlm-i Kelâm*, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul, 1366/1946.

İzmirli, İsmail Hakkı-Şeyh Safvet, *Ahlak ve Tasavvuf Kitaplarındaki Hadislerin Sıhhati*, (Tenkitli Neşir, İbrahim Hatiboğlu), İstanbul, 2001.

Karadaş, Cafer, "İbnü'l-Arabî", *DİA*, XX, 519.

Karapınar, Fikret, *Muhaddis Sûfîlerin Hadis Usûlü ve Hadisleri Anlama Yöntemleri (H. IV.-V/M. X.-XI. Asır)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE.), Konya, 2006.

Kâşânî, Abdurrezzak Kâşânî (730/1330), *Istılâhâtu's-sûfiyye*, (thk. Muhammed Kemâl İbrahim Cafer), el-Hey'etü'l-Mısriyye, Mısır, 1981.

Keklik, Nihat, *İbnü'l-Arabî'nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak Olarak el-Fütûhat el-Mekkiyye*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990.

Kılıç, M. Erol, *Muhyiddîn İbnu'l-Arabî'de Varlık ve Mertebeleri (Vucûd ve Merâtibül-Vucûd)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, MÜSBE.), İstanbul, 1995.

_____, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *DİA*, XX, 493-516, İstanbul, 1999.

_____, "el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye", *DîA*, XIII, 251-259, İstanbul, 1996.

Keşmîrî, Muhammed Enver, *Feyzü'l-Bârî 'alâ Sahîhi'l-Buhârî*, I-IV, Kâhire 1938.

Kılavuz, Ahmet Saim, *İslâm Akâidi ve Kelâma Giriş*, Ensar Neşriyat, 13. bs. İstanbul, 2007.

Kırbaçoğlu, Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Fecr Yay., Ankara 1993.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynüislam Abdülkerim b. Hevazin Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, (thk. Mahmûd b. Şerif, Abdülhalim Mahmûd), I-II, Dârü'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire, 1972.

Muhammed Fuad Abdülbakî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-âyâti'l-Kur'âni'l-Hakîm*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1982.

Mübârekfûrî, Ebu'l-Ulâ Muhammed, *Tuhvetü'l-ahvezî bi Şerhi Camii't-Tirmizî el-Mukaddime*, I-II, Beyrut, 1990.

Nevevî, Ebu Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref (676/1277), *Şerhu'n-Nevevi ala sahihi Müslim*, Dâru İhyâu't-Türâsu'l-Arabî, I-XVIII, 2. bs., Beyrut, 1392.

Ömer Taftazânî, *Şerhu'l-'Akâidü'n-Nesefiyye*, (thk. Muhammed Adnan Dervîş), Mektebetü Darü'l-Beyrûtî, 1411, bsy.

Öngören, Reşat, "Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, s. 85-96, yıl 2002.

Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.

Râğıb el-İsfahanî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râğıb el-İsfahanî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, (haz. Muhammed Ahmed Halefallah), Mektebetü'l-Enclo'l-Mısriyye, Kahire, 1970.

Reşid Rıza, Muhammed, *Menâr*, Mısır, 1354.

Serrâc, Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma'*, (thk. Abdülhalim Mahmûd, Tâhâ Abdülbâkî Surûr), Kâhire, 1960.

Saklan, Bilâl, *Hadis İlimleri Açısından Muhaddis-Sûfîler ve Sûfî-Muhaddisler (H. IV. /M. X. Asır)*, Beyaz Kitabevi Yay., Konya, 1997.

_____, *Kûtu'l-Kulûb'daki Tasavvufî Hadislerin Hadis Metodolojisi Açısından Değeri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE.), Konya, 1989.

Sehâvi, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-Makasidü'l-hasene fî beyânı kesirin mine'l-Ehâdîsi'l-müştehire ale'l-elsine*, (thk. Abdullah Muhammed es-Siddik), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006/1427.

Selvi, Dilaver, *Kur'ân ve Tasavvuf Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı*, Şule Yay., İstanbul, 1997.

Suâd el-Hakîm, *el-Mu'cemü's-sûfî el-hikme fi hududi'l-keleme*, Dâru Nedre, Beyrut, 1981/1401.

_____, *İbn Arabî ve mevlidu lugatin cedîde*, el-Müessesetü'l-Câmiiyye, Beyrut, 1991.

Şâtibî, Ebû İshak İbrâhim b. Musa b. Muhammed el-Gırnati Şatibi, *Muvafakat fî usuli's-şeria*, (şrh. Abdullah Draz), I-IV, Mısır, ty.

Şevkânî, Muhammed b. Ali (1250/1834), *İrşadü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min ilmi'l-usul*, I-II, Dârü'l-Kitâbu'l-Arabi, Dimaşk, 1419/1999.

_____, *Katru'l-velî 'alâ Hadîsî'l-velî*, (thk. Seyyid Yûsuf Ahmed), Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2001/1422.

Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, thk. Muhammed Seyyid Cadelhak, Muhammed Zühri en-Neccâr, Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire 1968.

Taylan, Necip, "Bilgi", *DİA*, VI, 158, İstanbul, 1992.

Tirmizî, Hakîm Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Nevadirü'l-usul fî ma'rifeti ehâdisi'r-Rasûl*, (thk. Ahmed Abdurrahim es-Sâyih, es-Seyyid el-Cemîlî), Daru'l-Beyân li't-Türâs, I-II, Kâhire 1988/ 1408.

_____, *Kitâbu hatmi'l-evliyâ*, (thk. Osman Yahya), Beyrut, 1965.

Uludağ, Süleyman, "Bâtın İlmî", *DİA*, V, 188, İstanbul, 1992.

_____, "Keşf", *DİA*, XXV, 317, İstanbul, 1999.

_____, *İbn Arabî*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1995.

_____, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1991.

Uysal, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Rivâyetler*, Yediveren Kitap, Konya, 2001.

William Chittick, *Varolmanın Boyutları*, (trc. Turan Koç), İnsan Yay., İstanbul, 1997.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Akâidü İbni'l-Arabî", *DİA*, II, 216-217, İstanbul, 1989.

Yazıcı, Tahsin, "Ebû Medyen", *DİA*, X, 186-187, İstanbul, 1994.

Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV Yay., Ankara, 2000.

رواية الحديث الشريف عن طريق الكشف في الفتوحات المكية

الملخص

تناولنا في هذه المقالة رواية الأحاديث الشريفة عن طريق الكشف وهو ليس من طرق الرواية المعتبرة لدى المحدثين. وقد درسنا طريق الرواية هذا في محور الكتاب "الفتوحات المكية" وهو منهج خاص استعمله بعض الصوفيين في رواية الحديث وقد اشتهر بواسطة ابن عربي صاحب الكتاب المذكور.

وقد تحدثنا في هذه الدراسة عن مكانة الكشف من حيث كونه مصدرا من مصادر العلم وتطبيق الكشف في علم مصطلح الحديث. كون الكشف مصدرا للعلم حقيقة ثابتة لدى الصوفيين لا خلاف فيه. والذي يميز ابن عربي عن غيره هو تطبيقه الكشف في رواية الحديث، وهو يدعي أنه اتصل برسول الله صلى الله عليه وسلم لأجل الأحاديث وقام بتصحيحها عبر هذا المنهج. والملاحظ أن ابن عربي طبق المنهج المذكور على جزء من الأحاديث التي رواها في كتابه مع أنه لا يدعي هذا الأمر في جميع الأحاديث الشريفة.

في بحثنا هذا لقد قمنا أولا بدراسة مفهوم الكشف وتناولنا مغزاه في تاريخ التصوف ومعناه عند ابن عربي. ثم وضحنا كيفية تلقي الكشف كمنهج، وكيفية تأصيله من الناحية الدينية ومكانته في منهج ابن عربي. وأما موقف علماء الحديث تجاه رواية الأحاديث عن طريق الكشف فليس إيجابيا. وقد بينا آراء المحدثين حول هذا المنهج الذي هو مغاير لأساليبهم تحت عنوان مستقل .

الكلمات الدالة: الكشف، الرواية، ابن عربي، الفتوحات ، الحديث